

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 03(=862)(44)(091)

Franjo Šanjek

HRVATSKA I HRVATI U FRANCUSKOJ
ENCIKLOPEDISTICI

SAŽETAK. Autori prvih enciklopedijskih rječnika na francuskom jeziku Hrvatsku određuju kao domovinu hrvatskog naroda. Hrvati, narod slavenskog podrijetla, u početku VII st. zauzimaju širok teritorij od Istre do Dubrovnika na Jadranu, područje Dinarida i Panonske nizine (L. Moreri). Hrvati se tu učvršćuju i organiziraju u slobodnu i nezavisnu državu pod franačkim vrhovništvom (Bruzen de la Martinière). Od XII st. Hrvati se pridružuju Ugarskoj Kraljevini, a četiri stoljeća potom, nakon turske invazije, austrijskoj habsburškoj dinastiji. U to doba francuski leksikografi razlikuju dvije Hrvatske; austrijsku ili carsku Hrvatsku i tursku Hrvatsku. Ne zaboravljaju imena znamenitih Hrvata iz prošlosti, kao što su: Augustin Kažotić, teolog i biskup zagrebački (1303—1322), Ivan Stojković Dubrovčanin, profesor Pariškog sveučilišta i diplomat te pokretač Baselskoga koncila (1431—1437), Marko Marulić (Marc Marulle), omiljeni autor francuskih intelektualnih krugova za Restauracije i dr.

Francuski enciklopedisti posvećuju Hrvatskoj i Hrvatima puno prostora i odličnih tekstova koji se odnose na povijest, kulturu te politički i društveni život Hrvata kroz stoljeća. Ipak treba navesti neke novije zabune oko lingvističkih (Hrvati govore srpski?!!) i političkih pitanja, osobito od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918).

Ako se pojmovi *enciklopedija* i *leksikon* odnose na »priručnik(e) koji u sažetu i preglednu obliku obuhvaća(ju) sve ljudsko znanje, kulturna i tehnička dostignuća (odnosno) društvena i politička zbivanja«, ¹ onda su saznanja francuskih enciklopedija i leksikona o Hrvatskoj i o Hrvatima odveć skromna, nerijetko površna, a ponekad i u suprotnosti sa znanstvenom i objektivnom istinom.

Na proučavanje hrvatskog imena u enciklopedijskim izdanjima francuskog jezičnog područja upućuje nas nekoliko faktora. Otkad je, naime, 1200. godine u Parizu utemeljeno prvo evropsko sveučilište kao korporacija profesora i studenata koji borave u gradu na obalama Seine, ² glavni grad Francuske postaje »ville lumière« — »grad svjetlosti« koji će na obale Seine dovesti mnoge Hrvate željne znanja. Tako već dvadesetih godina 13. stoljeća na Pariškom sveučilištu studira kulturni i gospodarski preporoditelj hrvatskog Sjevera, zagrebački biskup Stjepan II (1225—1247). Njegov primjer slijedi plejada hrvatskih studenata: Augustin Kažotić (o. 1260—1323), učeni Trogiranin i utemeljitelj katedralne škole u Zagrebu koja zbog studija »artium«, teologije i dekretala (prava) objedinjuje u sebi elemente budućeg sveučilišta; ³ Juraj iz Slavonije

¹ I. HORVAT, *Enciklopedije i leksikoni*, Enciklopedija Jugoslavije, sv. IV, Zagreb 1986², str. 28.

² Naziv »universitas« (univerzitet, sveučilište) javlja se 1221. godine u darovnici Pariškog sveučilišta dominikancima sv. Jakova u gradu na obalama Seine. Spomenuti darovni čin potpisuje »Universitas magistrorum et scolarium Parisiis commorantium«. Usp. H. DENIFLE — E. CHATELAIN, *Charularium Universitatis Parisiensis*, sv. I, Paris 1889, str. 99—100; F. ŠANJEK, *Pariško sveučilište u 13. stoljeću*, Beogradska smotra, XLV (1975) 1, str. 7.

³ O Kažotićevu doprinosu razvoju hrvatskog školstva usp. F. ŠANJEK — I. TOMLJENović, *Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj*, *Croatia christiana periodica*, X (1986) 17, str. 55—56; F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb 1988, str. 291—293.

(1355/60—1416), student i profesor Sorbone koji svoje kolege na sveučilištu upoznaje s glagoljicom i jeronimskom tradicijom u Hrvatskoj;⁴ Pavao Nikolin iz Zagreba (o. 1380—1440), profesor i prokurator anglonjemačke nacije na pariškom sveučilištu;⁵ Ivan Stojković Dubrovčanin (o. 1395—1443), profesor i ambasador Pariške univerze,⁶ i toliki drugi.

Ne treba zaboraviti da prva enciklopedijska djela nastaju baš na tlu Francuske. U 13. stoljeću Vincent iz Beauvaisa sastavlja *Speculum doctrinale, historiale et naturale*,⁷ prvo enciklopedijsko djelo srednjega vijeka koje obuhvaća sva poznata znanja onoga vremena. U istoj sredini, iako četiri stoljeća kasnije, objavljen je Bayelov *Historijski i kritički rječnik*,⁸ enciklopedijsko djelo u modernom smislu te riječi koje će, uz *Enciklopediju ili univerzalni rječnik* Engleza Efraima Chambersa, poslužiti kao uzor Diderotovoj i d'Alembertovoj *Enciklopediji* (1751).⁹

Ime »Hrvat« u francuskoj enciklopedistici

U poplavi povijesno-zemljopisnih enciklopedijskih izdanja u 17. stoljeću o Hrvatima i Hrvatskoj (Croates, Croatie) upotrebljavaju se za Francuze strani i arhaični izrazi: *Chrobatie*, *Corbacie* (!), *Crabaten*, *Croaten*, *Grabaten* itd.¹⁰

Ime *Croate* (Hrvat) u francuskoj sredini označuje stanovnika Hrvatske ili onog koji je rođen u Hrvatskoj. Istim pojmom imenuje se i jezik kojim govore Hrvati, iako se u enciklopedijskim izdanjima 20. stoljeća uporno ponavlja izraz »serbo-croate« (srpsko-hrvatski). Tako vrlo popularna enciklopedija *Larousse du XXe siècle* smjelo ističe da binom »Croatie-Slavonie« na srpskom (*en serbe!*) zvuči »Hrvatska i Slavonija«.¹¹ Autor spomenute natuknice potvrđuje svoj stav izjavom da Hrvati sa Srbima u početku tvore jedan narod, slični su što se tiče fizičkog ustrojstva, govora i načina življenja, a razlikuju se tek minimalno gledom na običaje, vjeru (pravoslavci—katolici) i pismo (ćirilica—latinica).

Po imenu »Croates«, istina pomalo iskrivljenom, prozvan je cijelom svijetu poznat i danas neizostavni dio ukusnog odijevanja — *la cravate*, kravata. Kravata kao i pojava otmjenosti u francuskom društvu podudaraju se s vladanjem Ljudevita XIII (1610—1643). Ovaj je vladar u francusku vojsku najmrio četnu lake konjice sastavljenu od proslavljenih hrvatskih boraca iz Tridesetogodišnjeg rata (1618—1648), od kojih će njegov sin Ljudevit XIV, »kralj Sunce«, 1666. godine ustrojiti »Royal-Cravate«, hrvatsku kraljevsku regimentu, čiji su vojnici u obliku rupca oko vrata vezivali usku plat-

⁴ F. ŠANJEK — J. TANDARIĆ, *Juraj iz Slavonije (o. 1355/60—1416), profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu*, CCP, VIII (1984) 13, str. 1—23; A. TUILIER, *Hrvati i pariška intelektualna sredina u 14. i 15. stoljeću*, CCP, X (1986) 17, str. 77.

⁵ A. TUILIER, *Hrvati*, str. 78—82.

⁶ B. DUDA, *Joannis Stojković de Ragusio OP (+1443) doctrina*, Romae 1958; A. KRCHNAK, *De vita et operibus Joannis de Ragusio*, Romae 1960; *Misao i djelo Ivana Stojkovića*, Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku (26—28. svibnja 1983), Zagreb 1986 (priredio F. ŠANJEK); A. TUILIER, *Hrvati* str. 83—88; F. ŠANJEK, *Le christianisme dans les Balkans au temps de Jean de Raguse (1390/95—1443)*, zbornik »L'Eglise et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du centre-est et du nord (XIVe—XVe siècles)«, Collection de l'Ecole française de Rome — 128, Rome 1990, str. 289—300.

⁷ Gore navedenom naslovu nepoznati nastavljači dodaju oko 1310. još i »Speculum morale«. Uglednom francuskom dominikancu (+1264) nedostaje kritičnosti, ali njegovo djelo predstavlja dragocjeno svjedočanstvo o znanstvenom pregalaštvu 13. stoljeća.

⁸ PIERRE BAYLE, *Dictionnaire historique et critique*, sv. I—IV, Paris 1695—1697.

⁹ »Enciklopedija ili univerzalni rječnik umjetnosti i znanosti« Engleza Efraima Chambersa (+1740) nezaobilazan je izvor i uzor za francuske enciklopediste.

¹⁰ Usp. L. MORERI, *Le grand dictionnaire historique*, sv. IV, Paris 1759, str. 267; *La grande encyclopédie*, sv. XXX, Paris (bez naznake godine), str. 93; *Larousse du XXe siècle*, sv. II, Paris 1929, str. 588.

¹¹ *Larousse du XXe siècle*, II/588.

nenu vrpcu koja će, kao ukrasni odjevni predmet, preko pariških modnih inovatora, nedugo zatim osvojiti svijet mode pod nazivom »la cravate«, kravata.¹²

Uz vojnike neizostavni su i konji. Tako se jedna vrsta konja u Francuskoj i danas naziva »Cheval de Croatie« ili »Cheval croate«.¹³

U Francuskoj je raširen i naziv »Broderie de Croatie«,¹⁴ hrvatski vez, koji predstavlja način vezenja sa svilenim nitima živih boja u kojima prevladava crvena s križičastim šarama.

Konačno, pojam koji se ne baš često susreće u hrvatskim leksikonima ali je prisutan u enciklopediji *Larousse du XXe siècle* odnosi se na naziv »Croatica« kojim je označen mali planet br.589, otkriven početkom našeg stoljeća (1906).¹⁵

»Carska« i »turska« Hrvatska

Naziv »Croatie« (Hrvatska) odnosi se na zemlju Hrvata, »pokrajinu Evrope koju jedni stavljaju u staru Liburniju, a drugi u zemlju *Korbata* o kojoj govori bizantski kroničar Georgius Cedrenus«.¹⁶ Neki opet govore o »ugarskoj zemlji«,¹⁷ podijeljenoj na »carsku ili austrijsku Hrvatsku« i na »tursku Hrvatsku«,¹⁸ već prema tome čije vrhovništvo Hrvati određenih krajeva priznaju.

U francuskoj leksikografiji 18. i 19. stoljeća pojam »Croatie« odnosi se isključivo na istoimenu pokrajinu omeđenu gradovima Karlovcem, Petrinjom, Siskom, Kostajnicom, Bihaćem, Senjom i Rijekom. Zagreb se nalazi u Slavoniji a krajevi na desnoj obali Une, tzv. »turska Hrvatska« i nakon mira u Srijemskim Karlovcima (1699) priznavali su i dalje tursko vrhovništvo.¹⁹

Na ovu užu Hrvatsku u opisu francuskih enciklopedičara do drugoga svjetskog rata redovito se nadovezuje i pokrajina Slavonija kao sastavni dio Hrvatskog kraljevstva (*Royaume croate*). Glavni grad ove dvojne države je Agram, rjeđe Zagreb, a među važnija središta spadaju još Bjelovar i luka Fiume (Rijeka).²⁰ Hrvatsko-slavonski teritorij nalazi se na jugu tzv. *Transleithaniae*, tj. mađarskog dijela Austro-Ugarske Monarhije, a odijeljen je od naših sjevernih susjeda rijekom Dravom.

Dalmaciju, koja se od dvadesetih godina 19. stoljeća nalazi u sastavu *Cisleithaniae*, tj. austrijskog dijela dvojne monarhije, redovito se prikazuje kao »province à part« koja se proteže duž Mletačkog zaljeva, kako je još u 12. stoljeću arapski geograf El-Idrisi nazivao Jadransko more. Od Dalmacije, nekoć rimske pokrajine i bizantskog temata, Krešimir II (949—969) i, kasnije, Dmitar Zvonimir (1075—1089) napraviti će sastavnicu trojedinog hrvatskog kraljevstva (*le Royaume triunitaire*). Francuski autor pritom hvali zauzetost papâ Grgura VII i Inocenta III i njihovih legata u Hrvatskoj Gebizona, Falkuina i Ivana de Matha.²¹

¹² G. JANNEAU, *Costume*, La grande encyclopédie Larousse, sv. VI, Paris 1973, str. 3390; *Grand Larousse universel*, sv. IV, Paris 1982, str. 2750; *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, sv. III, Paris 1985, str. 1592.

¹³ *Dictionnaire Quillet*, III/1592.

¹⁴ *Grand Larousse universel*, IV/2786.

¹⁵ *Larousse du XXe siècle*, II/588. Usp. B. KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1978, str. 237—238.

¹⁶ L. MORERI, *Le grand dictionnaire*, IV/376.

¹⁷ A. A. BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, *Le grand dictionnaire géographique et critique*, sv. I, Paris 1739, str. 528.

¹⁸ L. MORERI, *Le grand dictionnaire*, IV/376.

¹⁹ A. A. BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, *Le grand dictionnaire géographique*, I/528.

²⁰ *Larousse du XXe siècle*, II/588.

²¹ *Larousse du XXe siècle*, II/588.

Ta Dalmacija odnosi se prije svega na područje nekadašnje Liburnije, zatim obuhvaća krajeve između Krke i Cetine, Neretvansku oblast (tzv. Paganiju) i Dubrovnik, ali i teritorij srednjovjekovne Duklje, sve do granica Dračkog temata u današnjoj Albaniji.²²

Istru sve do najnovijeg poratnog vremena Francuzi navode kao sastavnicu »Svetog rimskog carstva njemačkog naroda« ili kao dio Mletačke Republike odnosno Austrije (la Cisleithanie!).

Hrabri ljudi i vješti ratnici

Vrlo su zanimljive opaske o Hrvatima kao narodu. Leksikograf Bruzen de la Martinière²³ piše da na području Hrvatske, koja se naziva kraljevstvom (la royaume!), žive hrabri ljudi i vješti ratnici, a vladaju se prema običajima Nijemaca, Mađžara i Slavonaca. Hrvatsko plemstvo ima i neke odlike gore navedenih. Od mana se u Hrvata zapaža sklonost pijančevanju, koju baštine od prvih (tj. Nijemaca), pretjeranu uzornost kao utjecaj drugih (tj. Mađžara) i nametljivost od trećih (tj. Slavonaca).

O Hrvatima, napose o onima koje nazivaju *Uskocima*, pripovijeda se da po brdima skaču poput jelena i da zbog toga nose laganu obuću od opute, tj. od tankih isprepletenih kožnih uzica. Uskoci obitavaju u predjelu oko Senja koji se naziva *morlačkim krajem* (la Morlaquie).

Dalmatinci govore hrvatski (le Sclavon!), katolici su i dosta dobri ratnici, ali smiješni u svojim zabavama.²⁴

Dubrovčani su, kao i ostali Dalmatinci, vrlo dobri pomorci, odlični trgovci, a dali su i mnogo značajnih ljudi.

Le grand Larousse universel navodi malo poznati srednjovjekovni geografski pojam »la Chroatie« za koji se kaže da je obuhvaćao krajeve sjeverno od Karpata, u današnjoj Galiciji.

Od informiranosti do neznanja

Autori francuskih enciklopedijskih natuknica o hrvatskoj povijesti redovito su dobro informirani, posebno u najnovijim izdanjima *Velike Larousseove enciklopedije*,²⁵ *Velikog enciklopedijskog leksikona*²⁶ istoimenog pariškog izdavača i u francuskoj redakciji izvrsno dokumentirane edicije *Encyclopaedia universalis*.²⁷ U *Velikoj enciklopediji* L. Leger²⁸ se poziva na radove V. Klaića i T. Smičiklase. Dobro je informiran i *Larousse du XXe siècle*,²⁹ koji u neposrednu vezu s hrvatskim imenom dovodi natpise iz Tanaisa na Dnjepru: *Khoroatos* i *Khorovatos* (2/3. st.).

Gotovo u svim izdanjima francuskih enciklopedija navodi se pojam *Bijele* ili *Velike Hrvatske* oko gornjih tokova Visle i Dnjestra, zatim Porfirogenetov opis dolaska Hrvata na Jadran, organiziranje Dalmatinske i Panonske Hrvatske, ujedinjena trojedina kraljevina, personalna unija s Mađarima, turski ratovi s podjelom naših krajeva na već spomenute »austrijsku« i »tursku« Hrvatsku, odnos Hrvata prema francuskoj revoluciji i Napoleonu (*Code civil*), uspon bana Jelačića, novi profil hrvatske politike u svjetlu

²² L. MORERI, *Le grand dictionnaire*, IV/12.

²³ A. A. BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, *Le grand dictionnaire géographique*, IV/357

²⁴ L. MORERI, *Le grand dictionnaire historique ou le mélange curieux de l'histoire sainte et profane*, Paris 1674, str. 383 (najstarije izdanje u jednom svesku).

²⁵ A. BLANC i M. P. CANAPA, *Croatie*, La grande encyclopédie, sv. VI, Paris 1973, str. 3494—3497.

²⁶ A. ZACHARIA, *Croatie* Grand Larousse universel, sv. IV, Paris 1982, str. 2785—2786.

²⁷ R. PHILIPPOT, *Croatie*, Encyclopaedia universalis, sv. V, Paris 1980, str. 143—144.

²⁸ Usp. L. LEGER, *Croatie*, La grande encyclopédie, sv. XIII, Paris (bez naznake godine izdanja), str. 434.

²⁹ *Larousse du XXe siècle*, II/588.

Austro-ugarske nagodbe, stvaranje Kraljevine SHS, otpor nacifašizmu u toku drugoga svjetskog rata i stvaranje Republike Hrvatske u Titovoj federalnoj Jugoslaviji.³⁰

Čitatelj će, osobito u starijim izdanjima,³¹ naići na niz netočno pisanih imena starohrvatskih vladara: Ladusclas — Ljudevit Posavski, Birna — Borna, Crepmir — Krešimir, Illuc Bonne — Muncimir (?) itd.

Ima i zanimljivih domišljanja. U *Encyclopaedia universalis*,³² autor opširne natuknice »les Slaves« (Slaveni) samouvjereno izjavljuje da su početkom 9. stoljeća Slaveni na sjeverozapadu Balkana stvorili prvu jugoslavensku državu (le premier état yougoslave!): to je kneževina Hrvatska s glavnim gradom Siskom (autor ga zove *Sisata*!?). Pod vrhovništvom kneza Ljudevita (Posavskog) okupili su se Slaveni ne samo iz Koruške, Štajerske i krajeva uz rijeku Soču (Isonzo) nego i oni iz Mezije (tj. oko Timoka), a nakon (Ljudevitove) pobjede nad Birnom (Bornom) pod Hrvatsku dolaze Dalmatinci.

Francuski enciklopedičari ističu da je jugoslavenska ideja nastala na hrvatskom tlu i među Hrvatima, čemu je pogodovala i stoljetna rascjepkanost hrvatskog nacionalnog bića. U 19. stoljeću istarski i dalmatinski Hrvati, nakon višestoljetne mletačke dominacije i kratkog razdoblja napoleonske vlasti, našli su se zajedno s Dubrovčanima pod izravnom upravom Beča, dok su ostala hrvatska područja (izuzev Bosne i Hercegovine) istina pod upravom Bana i Sabora u Zagrebu ali podložna sve snažnijem mađarskom utjecaju.

Hrvatski preporoditelji predvođeni Ljudevitom Gajem opredjeljuju se za štokavski dijalekt kao formu hrvatskoga književnog jezika. Kako je isti raširen među Srbima, ova dva slavenska naroda našla su se pod zajedničkim jezikom s tim da se Srbi služe ćirilicnim a Hrvati latiničnim pismom.

Politički ilirizam, koji nalazi mnogo pristaša na obnovljenom Zagrebačkom sveučilištu, izgleda odveć zapadnjački i ne prelazi granicu Austro-Ugarske Monarhije, što svojim izjavama u Rijeci i Zadru obznanjuju početkom ovog stoljeća F. Supilo i A. Trumbić (1905). Međutim, događaji iz prvih decenija našeg stoljeća potiskuju (ali samo zakratko!) iz svijesti Hrvata predrasude prema svojim susjedima pravoslavne vjere, zaključuje svoj članak o Hrvatskoj uvaženi R. Philippot.³³ Slijed događaja je poznat.

Od vodećih ličnosti u društvenom i političkom životu Hrvata u 19. i 20. stoljeću zapažen prostor posvećen je tek nekolicini: J. J. Strossmayeru, S. Radiću, V. Mačeku, A. Stepincu, M. Krleži i J. Brozu-Titu, dok se A. Starčević, F. Supilo, A. Trumbić i drugi tek spominju.³⁴

J. J. Strossmayer³⁵ poznat je kao pobornik ideje o jednoj jugoslavenskoj naciji i okupljanju svih južnih Slavena. Svoje biskupstvo duguje J. Jelačiću. Zbog stava o neoportunisti proglašenja dogme o papinu infalibilitetu zamjerio se Piju IX, ali se za njegove ideje o crkvenom zbližavanju Istoka i Zapada oduševljava papa Lav XIII. Bio je moralni vođa oporbenjaka protiv mađarske oligarhije, zalaže se za obnovu države na

³⁰ L. Leger (*La grande encyclopédie*, XIII/433—434) dao je još krajem 19. st. zanimljiv i kritički utemeljen prilog o Hrvatima i Hrvatskoj koji će, u najnovije vrijeme dopuniti autori natuknica »Croatie« i »Yugoslavie« u *Encyclopaedia universalis* i u Larousseovim izdanjima *La grande encyclopédie* odnosno *Grand Larousse universel*.

³¹ Usp. neka izdanja Moretijevo *Velikog historijskog rječnika*, npr. izd. iz 1759 (IV/267).

³² P. GARDE, *Les Slaves*, *Encyclopaedia universalis*, sv. XIV, Paris 1980, str. 1073.

³³ *Encyclopaedia universalis*, XVI/1038.

³⁴ Ličnosti iz kulture i znanosti, društvenog, političkog i religioznog života Hrvata najiscrpnije su obrađene u *Encyclopaedia universalis* i leksikonu *Grand Larousse universel*. Ima, nažalost, i mnogih netočnosti. Tako npr. Matiju Vlačića Ilirika proglašuju Nijemcem.

³⁵ *Encyclopaedia universalis*, XX/1994.

federalnim osnovama, a od 1867. i za što tješnje veze južnih Slavena. Car Franjo Josip I sprečava ga u nastojanju da se domogne kardinalskog šešira.

Stjepan Radić (1871—1928)³⁶ predstavljen je kao jugoslavenski političar, utemeljitelj (zajedno s bratom Antunom) »hrvatske seljačke stranke«, a po uspostavi kraljevine SHS osniva »republikansku stranku hrvatskih seljaka«. Odbija načela ujedinjenja sa Srbijom protiveći se odustajanju od hrvatskog suvereniteta bez prethodne konzultacije naroda (referendum). Nakon lošeg prijema u Londonu i Beču, godine 1924. odlazi u Moskvu. Četiri godine kasnije pada pod mecima crnogorskog poslanika Puniše Račića u beogradskoj skupštini, kao žrtva komplota srpskih radikala.

Nakon Radićeve smrti na hrvatskoj političkoj sceni profilira se Vlatko Maček (1879—1964)³⁷ pozivajući Hrvate u borbu za reorganizaciju Države protiv srpskog hegemonizma i kraljeve diktature. Nakon što je u svibnju 1939. odustao od pregovora s Mussolinijem i uskratio potpisati nacrt o podjeli Jugoslavije, kojim se Hrvatskoj jamči nezavisna država uz prethodni ustupak Dalmacije Italiji, 26. kolovoza iste godine potpisuje dogovor s predsjednikom jugoslavenske vlade Cvetkovićem, koji Hrvatskoj daje unutarnju autonomiju i potvrđuje jednakost svih jugoslavenskih naroda.

Od hrvatskih političkih stranaka u zasebnom članku predstavljen je jedino ustaški pokret (od imenice »ustaša«, révolutionnaire), konstituiran 1929. kao »parti fasciste croate«. Pokret se istaknuo terorističkim akcijama protiv Jugoslavije (bombe, emisija krivotvorenog novca itd.). Michel Mourre im u Bordasovom *Enciklopedijskom rječniku povijesti*³⁸ pripisuje VMRO-ov amblem s natpisom »Svoboda ili smrt«, koji bez rezerve koriste autori različitih emisija na kanalima francuske televizijske mreže.

Ustaše se nakon rasula jugoslavenske vojske (1941) vraćaju u Zagreb te uz cijenu predaje Dalmacije Mussolinijevoj Italiji i podršku nacističke Njemačke ostvaruju državu na čijem je vodstvu Ante Pavelić, koga najnoviji *Le Petit Robert 2* prikazuje kao »hrvatskog političara, zagrebačkog poslanika koji se stavlja na čelo ustaškog pokreta protiv srpske centralističke politike. Organizator je atentata u Marseilleu (1934), a kao šef hrvatske države stavlja se na stranu talijanske i njemačke politike. Godine 1945. bježi u Argentinu a zatim se nastanjuje u Španjolskoj.«³⁹ Toliko *Le Petit Robert. Encyclopaedia universalis* dodaje da su pod njegovim vodstvom ustaše za rata provodili pokolje i deportacije i to »pod dobrohotnim okom katoličkog klera«, stoga represalije i likvidacija Pavelićevih trupa 1945. u Mariboru od strane Titove vojske savršeno tumači ovu klimu divlje mržnje.⁴⁰

Titu⁴¹ kao značajnom državniku poratnog razdoblja posvećeno je dosta prostora, osobito u *Encyclopaedia universalis* koja godišnje objavljuje dopunski svezak o aktualnostima našeg vremena. Rođen u Hrvatskoj, nikad ne ističe svoju nacionalnu pripadnost, premda ga optužuju da se u svom političkom usponu obilno koristi suprotnostima između Srba i Hrvata. Otporom Staljinu 1948. Tito prvi ruši mit jedinstva i otvara novo doba u komunističkom pokretu. Međunarodni ugled Jugoslavije i zanimanje za njezina specifična društveno-politička iskustva duguju mnogo osobi i djelu Josipa Broza. Njegov pragmatički nekonformizam dovodi do razvijanja originalnog iskustva, koje u vanjskoj

³⁶ *Ibid.* XX/1740.

³⁷ *Ibid.* XX/1274.

³⁸ *Dictionnaire encyclopédique de l'histoire*, sv. I, Paris (Bordas) 1986, str. 1259.

³⁹ *Le petit Robert 2*, Paris 1987, str. 1380.

⁴⁰ Usp. natuknicu »Oustachis« u *Encyclopaedia universalis*, XX/1547.

⁴¹ Vrlo solidne priloge o Titu i njegovom vremenu daju Marc Gjidara (*L'héritage de Tito*, *Encyclopaedia universalis*, 1981, str. 362—368) i Marie-Paule Canapa (*Tito*, *Encyclopaedia universalis*, 1981, str. 602—603).

CROATIE

Insigne du mouvement des
Oustachis, avec l'inscription
« La liberté ou la mort ».

politici prakticira nesvrstanost, dok se na unutrašnjem planu ogleda u autoritarnom obliku totalitarnog upravljanja državom i partijom, koje nakon početnog oduševljenja manjine nalazi uporište u racionalnoj organizaciji prisile i karijerizmu.

Pod zaštitom muza

U francuskoj enciklopedistici od hrvatskih političara mnogo su zastupljeniji predstavnici naše književnosti, znanosti i umjetnosti. Neka poznata imena, poput pjesnika i hrvatskog bana Nikole Zrinskog (1620—1664)⁴² treba potražiti u natuknicama o Madžarima i Madžarskoj da bi se otkrilo kako je ovaj briljantni Pázmányjev učenik autor *Zrinyjade*, junačke epopeje u petnaest pjevanja, tiskane 1651. u Beču, u kojoj naš pjesnik veliča herojske podvige svog pradjeda Nikole Zrinskog Sigetskog. Pisac članka o madžarskoj literaturi u *Encyclopaedia universalis* naglašuje da je ovaj vrli ratnik i sposoban vojskovođa, nepomirljivi protivnik Turaka i Habsburgovaca, obožavao Tassa i Virgila. U članku o hrvatskoj književnosti stoji tek da je Petar Zrinski napisao *Adrianskoga mora sirenu*, ali bez ikakvog spomena da je to bio hrvatski prepjev Nikoline *Zrinyjade*.

Sudbina hrvatskih literata, umjetnika i znanstvenika u francuskoj enciklopedistici ovisi o onima koji ih predstavljaju. D. Nedeljković, autor natuknice »la Yugoslavie« (Jugoslavija) u *Encyclopaedia universalis*, navodi da je jezuit (!) Juraj Križanić (1618—1683) napisao raspravu o politici, a da je Pavao Ritter Vitezović (1652—1713) sastavio spis *Serbia illustrata*, »prvi ogled znanstvenog tumačenja povijesti Srbije«.⁴³ Spis je ostao neobjavljen, u rukopisu. Autor natuknice začudo šutke prelazi preko značajnijih i tiskom objavljenih Vitezovićevih djela: *Croatia rediviva* (1700), *Stemmatographia* (1701) itd.

Ni popularni leksikon *Le Petit Robert 2* o Hrvatima nije odveć precizan. Tako u prvom izdanju (1974) donosi da je Ruder »Jossif« Bošković »savant et philosophe serbe« (učenjak i filozof srpski). Na nečiju intervenciju u drugom izdanju (1987) pridjev »serbe« (srpski) prepravljen je u »croate« (hrvatski), ali je i dalje ostao »Jossif« što nama nepoznati korektor ili nije primijetio ili tome nije pridavao važnosti.⁴⁴

Hrvatski literati iz Dubrovnika (Gundulić, Držić i drugi) predstavljeni su kao »dalmatinski pisci slavenskog jezika«, oni do stvaranja Kraljevine SHS kao »hrvatski«, a noviji kao »jugoslavenski iz Hrvatske«, osim Nazora koji je pridjevkom »hrvatski« najvjerojatnije počašćen zbog svoje političke uloge kao predsjednik prezidija NR Hrvatske. Zanimljiv je opis Ivana Mažuranića kao »hrvatskog pjesnika i utemeljitelja moderne hrvatske književnosti, koji u svom epu *Smrt Smail-age Čengića* pripovijeda borbu 'jugoslavenskih' naroda protiv turske dominacije«. Autora natuknice (D. N.) ovo Mažuranićevo djelo podsjeća na Gundulićev *Osman* i Njegošev *Gorski Vijenac*.

Znakovita je podjela jugoslavenske književnosti u enciklopediji *Le million*,⁴⁵ u kojoj se — nakon kraćeg uvoda s naglaskom na ćirilometodske zasluge — najprije naširoko raspravlja o srpskoj književnosti (240 redaka) u koju je »utopljena« crnogorska, zatim o hrvatskoj (230 redaka) ali podijeljenoj na dubrovačku (33), hrvatsku (76) i ilirizam ili hrvatski preporod (121), dok je slovenskoj namijenjen neznatan prostor a makedonska nije ni spomenuta.

⁴² Usp. natuknicu »Hongrie« u *Encyclopaedia universalis*, sv. VIII, Paris 1980, str. 547.

⁴³ *Encyclopaedia universalis*, sv. XVI, Paris 1980, str. 1046.

⁴⁴ Usp. *Le Petit Robert 2*, izd. 1974, str. 260; izd. 1987, str. 255.

⁴⁵ *Le million, l'encyclopédie de tous les pays du monde*, sv. IV, Paris 1970, str. 287—296.

ZAKLJUČAK

Ovaj kratki faktografski osvrt ukazuje na konstantan interes francuske enciklopedistike za Hrvatsku i Hrvate ali je i odraz nepažnje, pogrešaka i krivih procjena ili — zašto ne priznati — unaprijed zauzetih stavova zbog raznoraznih krivih informacija ili predrasuda.

U francuskim enciklopedijskim izvješćima o Hrvatskoj i Hrvatima naziru se četiri etape:

1) Leksikografi 17. i 18. stoljeća opisuju zemlju i ljude »olim inclyti regni Croatiae« itd. apostrofirajući evropske domete Hrvata u doba renesanse, humanizma i prosvjetiteljstva.

2) Enciklopedisti 19. stoljeća upozoravaju na Hrvatsku kao dio Habsburške Monarhije, a Hrvate politički i kulturno podređuju mađarskom ekspanzionizmu.

3) Francuska enciklopedistika između dva rata naglašava, iako uvijek ne razumije, borbu Hrvata za nacionalni identitet i otpor prema agresivnom srpskom hegemonizmu.

4) U izdanjima nakon drugoga svjetskog rata, u kojima nerijetko participiraju suradnici iz različitih krajeva Jugoslavije, prikazuje se sustavna povijest, društveni, ekonomski, kulturni i politički razvoj jugoslavenske federacije nakon pobjede komunizma i uspostave realsocijalizma, uz aluzije na krvave sukobe u toku i neposredno nakon minuloga rata.

Na objektivnim činjenicama utemeljen i politički nepristran pristup znanstvenoj problematici pridonio bi bez sumnje boljem razumijevanju povijesne istine i iskreno obradovao prijatelje besmrtnog Clio.

LA CROATIE ET LES CROATES DANS L'ENCYCLOPÉDIE FRANÇAISE

RÉSUMÉ. Les auteurs des premiers dictionnaires encyclopédiques en langue française reconnaissent en Croatie la patrie de la nation croate. Peuple d'origine slave, les Croates au début du VIIe siècle occupèrent le vaste territoire allant de l'Istrie à Dubrovnik sur l'Adriatique, les régions dinariques et la plaine pannonnienne (L. Moreri). Les Croates s'y implantent et s'organisent en état libre et indépendant sous la suzeraineté franque (Bruzen de la Martinière).

A partir de XIIe siècle, les Croates se rallièrent au Royaume de Hongrie. Quatre siècles plus tard, après l'invasion turque, ils se rattachent à la dynastie des Habsbourg d'Autriche. A cette époque, les lexicographes français distinguent deux Croaties: la Croatie d'Autriche ou impériale et la Croatie turque. Les lexicographes n'oublient pas les noms d'illustres Croates du passé, tels Augustin Kažotić, théologien et évêque de Zagreb (1303—1322), Jean Stojković de Raguse, professeur de l'Université de Paris et diplomate, animateur du Concile de Bâle (1431—1437), Marc Marulle (Marulić), auteur préféré des cercles intellectuels au temps de la Restauration etc.

Les encyclopédistes français réservent à la Croatie et aux Croates plus d'espace et d'excellents textes se référant à l'histoire, à la culture, à la vie politique et sociale des Croates à travers les siècles. A noter cependant quelques embrouillements sur les questions linguistiques (les Croates parleraient le serbe?!) et politiques pour la période récente, notamment à partir de la création du Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes (1918).